

la vsiljevanje unitarističnih vzorcev, s ponujanjem svoje zamisli nove jugoslovanske ustavne ureditve in perspektive asimetrične federacije pa poskuša prevzemati pobudo tudi na tem področju. Tako za ZKS kot za nove politične organizacije, celo tiste, ki v svojem nazivu nosijo element »sociale«, pa je značilno, da nimajo dovolj oprijemljivega in kriznim razmeram prilagojenega ekonomskega in socialnega programa, ki bi moral biti odločilni temelj za opredeljevanje volilcev. S programskim dokumentom »Za evropsko kakovost življenja« želi ZKS to slabost preseči.

Največji del Jugoslavije bo verjetno tudi na volitvah leta 1990 ostal pri takšni praksi, kjer so ljudje formalni, z ustavo opredeljeni nosilec vseh kandidacijskih in volilnih opravil, resnično pomembne kadrovske rešitve in selekcija kandidatov pa so že pred volitvami odločene v ozkih političnih, zlasti partijskih strukturah. Razumljivo je, da iz tega dela Jugoslavije ne bodo ravno s simpatijami spremljali demokratizacijo volilnega sistema v Sloveniji. Zato je prehodna ureditev, ki upošteva kot okvir rešitve Ustave SFRJ in doseženo stopnjo političnega pluralizma, dovolj napredna, da je sprejemljiva za alternativo in dovolj umirjena, da je lahko realna. Za volitve leta 1994 pa menim, da bi morali izoblikovati volilni sistem, ki bo iz pravic političnega državljana in svobode njegovega političnega organiziranja izpeljal enostavnejši skupščinski sistem (z izrazitejšo delitvijo funkcij v njem) in takšen model volilnega sistema, ki bo omogočal nastopanje političnih organizacij in njihovih programov na način, ki ne bo izključeval tudi izbire med posameznimi kandidati. V nasprotnem primeru bi delegatsko posrednost volilnega sistema zamenjali s posrednostjo, ki je značilna za volitve, zasnovane na čistem proporcionalnem načelu.

Slabost takšnega sistema bi bila tudi v tem, da bi se na listah političnih strank lahko na delegatske in druge funkcije »pretihotapili« v javnosti neznan ljudje brez ustrezne samostojnosti in ustvarjalnosti, skratka strankarski aparatčiki oz. birokrati.

DIMITRIJ RUPEL

O volitvah

Že s samo besedo dajemo Slovenci *volitvam* nekoliko poseben pomen. Nemske *Wahlen* ali angleško-francoske *elections* bi lahko – podobno kot Srbi prevajali z *izbori* ali *izbiranjem*, vendar smo se odločili za naziv, ki ima nekoliko svečan ali posebno vpluden pomen. Mislim na sorodne besede, kot so *volja*, *izvolite* (*prosim!*), *izvoljen* itn. Na Slovenskem »izvoljen« ne pomeni, da je nekdo preprosto izbran, da o njegovem položaju odločajo bolj ali manj številni kolektivi in da gre za preproste računске in kvantitativne zadeve. »Volitve« imajo – če pomislim na izvorni pomen in zven te besede – višji, rekel bi, »kvalitativen« pomen. Verjetno gre za naključje, toda to naključje se ujema s pomenom, ki so ga imele volitve na Slovenskem v najnovejši dobi, recimo v času moje in kasnejših generacij: za izid volitev se je vedelo že vnaprej in popolnoma jasno je bilo, kdo je lahko izvoljen in kdo ne.

Če spomnim na Maxa Webra, so volitve značilna ustanova tistega epohalnega

evropskega pojava, ki se mu reče *racionalizacija*: gre torej za proizvod modernega, »odčaranega« časa, ki je zavrgel načelo *karizme*, torej načelo osebne zglednosti, prepričljivosti in očarljivosti. Pri tem nočem zanikati pomena osebnega zgleda – ali recimo integritete – ki ostaja aktualen v vseh človeških in družbenih situacijah, toda bistvo volitev/izbiranja je v tem, da je še tako zgleden človek – pogledjmo, skozi kakšno torturo morajo kandidati za politične položaje na Zahodu – podvržen nadvse pritlehnim in banalnim preskusom, kamor sodi tudi preskus kandidatove fizične zdržljivosti, sposobnosti prilagajanja in ugajanja najrazličnejšim slojem in skupinam volilcev, retorike in eventualno tudi demagogije itn. Uspešen kandidat mora izračunati, kdo ga bo volil in zaradi česa, kaj bo pritegnilo največje število ljudi – pri tem pa mora zelo pogosto pozabiti na svoje prepričanje, intimne želje in hotenja, na lastno in višjo voljo. *Volitve, to je tehnika!*

Volitve v realsocializmu (oz. v samoupravljanju) navadno razlagajo kot manipulacijo z volilci oz. kot neprave, kvazi-volitve, kar je na neki ravni seveda popolnoma res. Res je, da so bile do nedavnega urejene tako, da so »predstavniška« telesa predstavljala predvsem interese avantgardne partije; da so v njih le potrjevali odločitve ožjih partijskih organov. Čeprav je za praktično (kdo bi rekel, cinično) pamet komunistični parlament le ena od istovrstnih političnih ustanov (Angleži pravijo »rubber-stamp parliament«), pa je seveda takšna ureditev podvržena še nekaterim drugim, recimo »metafizičnim« zakonitostim. Ta podvrženost se kaže denimo v izjavah, da je socializem »mlada« in »občutljiva« ureditev, da ga je treba varovati pred vulgarnimi pojavi »stare družbe«; da je poleg same ureditve treba varovati tudi »revolucionarne pridobitve«, ki so zanje mnogi žrtvovali svoja življenja itn. Socializem, pravijo je proizvod znanstvene teorije in torej ni mogoče pričakovati, da ga bodo razumeli in avtomatično podpirali kar vsi (neuki) ljudje. Te metafizike je danes konec in predstavljanje družbenih interesov se vrača tja, kamor spada, v volilno telo!

Ko nekateri danes razmišljajo o težavah *prehodnega obdobja* (iz socializma v »postsocializem«), seveda nimajo pred očmi te metafizike, ampak realno moč komunističnega aparata, ki se je mogel bohotno razvijati brez bistvene kontrole neodvisnih ustanov. Strah pred premočjo tega aparata je rodil različne »okrogle mize« in volilne »ključe«, po katerih naj bi bil partiji – zunaj volilnega mehanizma – zagotovljen določen vpliv; v nasprotnem primeru bi namreč grozila nevarnost prekinitve procesa demokratizacije in blokada demokratičnega parlamenta s strani realsocialističnega aparata.

Pri nas seveda ni bistveno drugače kot v drugih socialističnih deželah. Danes (konec septembra 1989) sta v diskusiji dve ustanovi »prehoda«: »okrogla miza«, za katero naj bi sedeli uradna in alternativna slovenska politika, in predlog ustavnih amandmajev. »Okrogla miza« je bila (kar je razumljivo) resno mišljena s strani alternative (nove »zveze«), medtem ko je njen »iniciator« Jože Smole prvič, ko je bil govor o njej, govoril predvsem o *izmenjavi mnenj*. Kolikor razumem ustavna dopolnila – ki so v tem trenutku v celoti v nevarnosti zaradi klavzule o samoodločbi, ki ji oporeka beograjski vrh – pomenijo približno isto, kar je pomenil poljski dogovor o rezerviranih sedežih za partijo. Ustavna komisija (razen sedmih oporečnikov) ni sprejela pobude alternative (oz. njenega razglaša »Kakšne volitve hočemo«), naj bi DPZ postal »dominantni« skupščinski zbor, in naj bi vanj volili po *proporcionalnem* načelu, torej po *programih različnih zvez oz. strank*. Listo kandidatov za DPZ naj bi naredili kar pri SZDL, druge pa naj bi volili po večinskem načelu. S takšnim predlogom je ustavna komisija v bistvu izvršila »*rezervacijo*« *sedežev za partijo*, saj je jasno, da lista kandidatov za DPZ ne bo pravi odraz

političnih razmerij v Sloveniji; kar zadeva druga dva zbora, pa bosta bolj ali manj odvisna od aparata, propagande, vpliva, ki ga ima establishment v provinci, itn.

Takšna mračna domneva zahteva nekoliko argumentacije.

Nobena skrivnost ni, da je danes na Slovenskem opozicija še dokaj šibka. Ta njena šibkost, ki se kaže predvsem v pomanjkanju aparata, v omejenem dostopu do medijev, v njeni notranji razcepljenosti itn. seveda ni le krivda same opozicije, ampak je predvsem produkt dolgih desetletij partijskega monopola in iz njega izvirajočih deformacij: represivnosti in depresivnosti. Za opozicijo v slovenskem socializmu nikoli ni bilo nobene prave priložnosti, niti za »znotrajpartijsko«, ki se je pojavila recimo v obliki »25 poslancev«. Popuščanje napetosti v osemdesetih letih je navsezadnje dovolilo nekatere opozicijske pojave, ki pa so nadvse labilni in niti ne povsem legalni. Kot sem zapisal na drugem mestu (»Mirna revolucija normalnosti«, *Demokracija* 1989, št. 4, 12. sept.), je slovenska opozicija v marsičem proizvod kulturniške dejavnosti, kar ji je – zaradi specifičnih slovenskih razmer – omogočilo močnejši prodor, kot bi si ga želele oblasti. Kulturni faktor, ki nosi to opozicijo, je po eni strani prednost, po drugi strani pa prispeva k omenjeni šibkosti.

Slovenska opozicija, ki si danes prizadeva nastopiti na volitvah, pa seveda ni odvisna le od svoje moči. Ko bi bila odvisna samo od nje, bi bila vnaprej zapisana neuspehu. Politični pluralizem je v marsičem adut vladajoče partije oz. establishmenta: partija – vsaj v svojem prosvetljenem delu – ugotavlja, da ne more več vladati sama, še posebej pa je zainteresirana za prerazdelitev odgovornosti za sedanje katastrofalno politično in gospodarsko stanje. Teh ugotovitev se slovenski režim ni navzel le od Poljakov, Madžarov in Sovjetov, ampak je – podobno kot drugi režimi – izčrpal vse druge možnosti. Sedanje slovenske spremembe so rezultat izčrpanosti režima. Kot je paradoksalno slišati, predstavlja slovenska alternativa pomoč v stiski režima. V tem je moč opozicije oz. alternative.

Položaja, v katerem se nahaja slovenska politika, seveda ni mogoče razlagati le na omenjen (shematični) način. Prej sem že zapisal, da je opozicija prodirala hitreje in močnejše, kot bi si želela oblast. In vendar – sem tudi zapisal – je opozicija ravnala skorajda v interesu režima. To je videti kot protislovje. Dejansko so procesi »hranili« drug drugega, takšni, kot sem zapisal, pa so videti šele v vzratnem ogledalu. Po drugi strani je treba vedeti, da slovenski režim ni povsem enotna struktura, ampak obstajajo v njem poleg liberalnih še skrajno konservativne sile. Razvoj politične situacije je obenem spreminjal tudi razmerje moči med konservativci in reformatorji v partiji.

Slovensko politično prizorišče vsekakor opredeljuje tudi jugoslovanski faktor. Ta bistveno omejuje reformatorje, ki so tudi že kdaj izjavljali, da se morajo bojevati »na dveh frontah« in nekako prosili, naj jim opozicija ne otežuje že tako zapletenega položaja. Ob tem, ko razumem problem reformatorjev v partiji, moram opozoriti tudi na njegovo »sprevrženost«: ko reformatorji ne bi zagovarjali pluralizma in slovenske avtonomije (demokracije + suverenosti), ne bi mogli veljati kot reformatorji in bi bili zgolj slovenska izpostava jugoslovanskega realsocializma. Mnogi nasprotniki partijskih reformatorjev poudarjajo, da so (reformatorji) ne glede na dobre želje vendarle del jugoslovanske nomenklature, in da – v kritičnem trenutku, v zadnji instanci – lahko spremenijo kurz.

To so zdaj okoliščine, ki po eni strani določajo prihodnost »okrogle mize« in obliko ustavnih amandmajev, to se pravi usodo volitev leta 1990. Z drugimi besedami: volitve so odvisne od razmerij moči v Jugoslaviji, v slovenski nomenklaturi, med partijo in opozicijo in znotraj slednje; poleg teh pa je po vsej verjetnosti še cela vrsta – ta hip neznanih – faktorjev.

V zvezi s tem je treba po mojem prepričanju omeniti vsaj še tri zadeve, ki so pomembne za razmišljanje in predvidevanje okrog prihodnjih volitev:

1. nujnost upoštevanja zakonitosti »prehodnega obdobja«,
2. ustreznost jugoslovanskega/slovenskega oz. splošno znanih/zahodnih modelov volitev/izbiranja nosilcev političnih funkcij,
3. napolnjenost oz. praznitev partijskega rezervoarja ustreznih kadrov oz. osebnosti.

Ad 1. Ne glede na omenjena razmerja moči in na zvižanost našega establishmenta, kar zadeva režijo volilnih postopkov, je nekakšna »mehkoba« prehoda nujno potrebna. Volilnega prevrata in faktičnega poraza komunistov na volitvah naš sistem v letu 1990 ne bi mogel zlahka prenesti. V družbi bi nastopile polarizacije, ki bi paralizirale politično, s tem pa najbrž še kakšno drugo življenjsko sfero; svet okrog nas, predvsem jugoslovanski, bi izgubil zaupanja vredne partnerje, kar bi lahko sprožilo »izredno stanje« itn. Vendar bistven problem ni v sami sprejemljivosti omenjene »mehkobe« in prehodnega obdobja, ampak v njegovem *nosilcu*. Zelo važno se mi zdi, da bi slovenska opozicija prva in samostojno zagovarjala načelo prehoda; in da bi (eventualna) pogajanja potekala na »terenu« opozicijske pobude za mehke prehod. Tu mislim na sklepanje koalicij in na eventualno vlado »narodne rešitve«, ki pa bi morala jasno in odločno zavreči znane modele iz preteklosti. Tu mislim predvsem na *Dolomitsko izjavo* in na vlogo povojne SZDL, to se pravi na vodilno vlogo partije in na demokratične okraske v obliki Sokolov, krščanskih socialistov... ali današnjih zvez. Prva točka dnevnega reda eventualne »okrogle mize« bi morala biti analiza preteklih oblik »sporazumevanja« med političnimi partnerji na Slovenskem. Partija in SZDL bi se morali javno in razločno odpovedati »dolomitskemu« modelu in vstopiti v pogajanja na temelju enakopravnosti. Partiji gotovo pripada pomembno mesto v političnem sistemu, vendar je potrebno to mesto natančno definirati, ne pa ga skrivati na druga imena, »fronte« itn. Eden važnih pogojev za uspeh »okrogle mize« je transformacija SZDL kot nosilke »dolomitske« tradicije, kot organizacije, ki je nastala v vojnih in izrednih razmerah in ki je bila predvsem partijska transmisija.

Ad 2. Slovenski delegatski sistem upošteva predstavnike *družbenopolitičnih organizacij, občin in združenega dela*. Naše DPO so različne »obleke«, ki jih za različne priložnosti nosi partija. Da bi lahko – poleg partije – nastopale tudi obstoječe zveze (SZDL, ZSMS, borci), bi se morale prej razločiti in odcepiti od partije. Poleg tako različnih organizacij bi morale mesto v DPZ dobiti tudi nove zveze. Sedanje predstavništvo v DPZ je predstavništvo avantgardne *manjšine*. Enako velja seveda za ZZD in za Zbor občin. Že na prvi pogled pa je jasno, da v skupščini nimajo predstavnikov *državljeni* oz. civilna družba. Tu ne pomaga nikakršno teoretiziranje o »neposrednem« zastopništvu delavcev, ki si ga po oportunitosti ali iz metafizičnih premislekov določa vladajoča partijska družba. Kljub pomislekom, ki jih utegnemo imeti glede strankarskega sistema in kljub (denimo Popitovemu) ugovoru, da več strank pomeni pomnožitev hierarhij in nekakšno izgubljenost navadnega človeka pred obličjem strankarskega aparata, boljšega navodila za demokracijo kot *mnogostrankarskega* sodobni ljudje še niso iznašli. Predstavniško telo je tedaj treba razdeliti po političnih, ne pa po *generacijskih* (mladina, borci) ali korporacijskih načelih. Torej je – v dani situaciji – nujno prilagoditi obstoječa skupščinska telesa političnim načelom oz. predvolilno taktiko na tak način, da bo za vsako delegatsko mesto na voljo vsaj en opozicijski kandidat. Sicer se osebno zavzemam za rešitev, ki je zapisana v t.i. »pisateljski ustavi«: za predstavniški dom in senat, kakor bi lahko volili predstavnike družbenih »sfer«.

Za predstavniki dom (pa tudi za sedanje zbornice) je nujno označevanje kandidatov s političnim programom oz. stranko. Ob tem naj rečem, da me ne bi prav nič motilo, če bi bili volilni rezultati na različnih ravneh (občina, republika, federacija) različni: nemara bodo ljudje zvezno predstavništvo zaupali komunistom, občinsko pa npr. Zelenim. Uspešnost kandidatov oz. izbrana večina bo odvisna tudi od volilne strategije organizacij. Recimo, da se SKSG ali SKZ ne bosta pretirano potegovali za beograjske sedeže – kar pa je lahko z nacionalnega vidika tudi narobe... V zvezi s slavnim načelom »en človek, en glas«, ki je sicer splošno sprejemljivo demokratično načelo, naj rečem, da lahko velja samo za republiško raven, pa še tu bo treba najti posebne rešitve za manjšine. Jasno je, da bo naše politično življenje odvisno od tega, ali bo uspela teza, da je primarni politični prostor vsakega jugoslovanskega državljana njegova nacija oz. republika. V nasprotnem primeru se bo okrepilo že danes zaznavno gibanje za odcepitev.

Ad 3. Štiridesetletna vladavina komunistov je imela za posledico tudi okoliščino, da so v partijske vrste vstopali normalno ambiciozni ljudje, ki s partijskim programom sicer niso soglašali, so pa v partijskem članstvu videli orodje za strokovno, profesionalno... preživetje. (Ob tem je treba upoštevati, da so bili mnogi normalno ambiciozni državljani zaradi sistema, kakršen je bil, v svojih ambicijah tudi zavrti; da so bili moralno in ideološko preveč skrupulozni, da bi vstopili v partijo; mnogi pa so se iz države preprosto izselili, ker se niso želeli podvreči takšnim kadrovskim kriterijem!) Hočem reči, da partija zaradi svojih splošnih družbenih in državnih pooblastil v svojem »rezervoarju« nima le ideoloških gorečnejšev in stremuhov, ampak tudi številne (strokovno, človeško...) povsem neoporečne ljudi, ki so zasedli številne vodilne položaje. Ta okoliščina je ena tistih, ki ji je treba v neposredni prihodnosti posvetiti veliko pozornost. Z drugimi besedami: partija nima le slabih, ampak ima tudi dobre kadre; in zoper njih ne kaže nastopati s strankarskimi merili. Še drugače povedano: utegne se zgoditi, da bo (vsaj v kratkoročnem obdobju) drugim, nekomunističnim strankam ustreznih kadrov celo primanjkovalo, oz. da bodo iz strankarskih strasti predlagali »zasilne« kandidate, katerih vrlina bo predvsem ta, da niso v partiji. To je ena od nevarnosti, zaradi katerih sklepam, da bi moral prehod iz monizma v pluralizem biti mehak!

DRAGO ZAJC

Pomen volitev za »razodtujitev« socialistične politične sfere

Vprašanje volitev in volilnega sistema je v vseh »realnih« socialističnih družbah temeljno vprašanje njihovega razvoja in ne le vprašanje nekakšne prenove političnega sistema. Še posebej pri nas, kjer gre za »realno« socialistično samoupravno družbo, se pojavlja v izostreni obliki, ker se glede na pričakovanja in deklarirane cilje sistema pojavljajo velikanske razlike med dejanskim in politično načrtanim družbenim razvojem. Samoupravljanje kot globalni družbeni projekt v predvideni obliki (očiščeno »sebičnih« ekonomskih interesov in konkurence) ni niti moglo